

<https://doi.org/10.36719/2663-4619/109/59-66>

Nərgiz Xəlilova

Milli Müdafiə Universiteti
Hərbi İdarəetmə İnstitutunun Xarici dil Mərkəzi
nargizkhalilsoy@gmail.com

Aydan Əliyeva

Milli Müdafiə Universiteti
Hərbi İdarəetmə İnstitutunun Xarici dil Mərkəzi
aydane216@gmail.com

İngilis dilinin dinləmə bacarığı: öyrənmə və öyrətmə metodları

Xülasə

Məqalədə ingilis dilinin dinləmə bacarığı ətraflı təhlil edilmişdir. Burada oxucular dinləmənin formalarını və onları öyrətmək üçün gərəkli məlumatları əldə etmişdirlər. Məqalədə dinləmə bacarığı inkişaf etdirmək üçün hansı maneələrin qarşısının alınması və bunu necə həyata keçirmək mümkün olduğu qeyd edilmişdir. **Mövzunun aktuallığı** ondan ibarətdir ki, dinləyicilər dil bacarıqlarının həm istifadəsi, həm də inkişafı zamanı çətinliklərlə üzləşirlər. Bu bacarıq digərlərindən daha çətin təkmilləşdirilən bacarıq hesab edilir. **Tədqiqat işinin əsas məqsədi** gənc ingilis dili müəllimlərinə faydalı ola biləcək öyrətmə və öyrənmə metodlarını qeyd etmək və onlara izahlar verməkdir. Məqsədinə müvafiq olaraq elmi tədqiqat işində aşağıdakı **vəzifələr qarşıya qoyulur**: dinləmə bacarığının hissələri, dinləmə bacarığı üçün gərəkli metodları izah etmək, onun inkişafı üçün maneələri aradan qaldırılmaq və inkişafı üçün müəllimin faydalı tapşırıqlarını qeyd etməkdir. Bu məsələləri həll etmək üçün aşağıdakı **tədqiqat metodlarından istifadə olunur**: nəzəri təhlil. **Aşağıdakı nəticələr əldə edilmişdir**: dinləmə bacarığının inkişafı üçün 3 mərhələnin önəmlidir. Bu məhlələri izləyən müəllim həm öz tapşırıqlarını faydalı yerinə yetirir, həm də tələbənin dinləmə bacarığı inkişaf etdirir. Bundan başqa tapşırıqların düzgün seçilməsi dinləmə prosesini daha da təkmilləşdirir.

Açar sözlər: *dinləmə bacarığı, kommunikasiya, maneə, dinləmə tapşırığı, effektiv metodlar, dinləyici, mərhələlər, materiallar*

Nargiz Khalilova

National Defense University
Foreign Language Center of the Institute of Military Management
nargizkhalilsoy@gmail.com

Aydan Aliyeva

National Defense University
Foreign Language Center of the Institute of Military Management
aydane216@gmail.com

English Listening Skills: Learning and Teaching Methods

Abstract

In the article English listening skills have been analyzed in detail. Here, readers have acquired the forms of listening and the necessary information to teach them. In the article, it is mentioned what obstacles to prevent and how it can be done to develop listening skills. **The relevance of the topic** is that listeners face difficulties both in the use and development of language skills. This skill is considered to be more difficult to improve than others. **The main purpose of the research work** is to identify and explain teaching and learning methods that can be useful to young English teachers. According to its purpose, **the following tasks are set** in the scientific research work: to explain the parts of the listening skill, the necessary methods for the listening skill, to remove the obstacles for its development and to mention the teacher's useful tasks for its development. **The**

following research methods are used to solve these issues: theoretical analysis. **The following results were obtained:** 3 stages are important for the development of listening skills. A teacher who follows these directions not only fulfills his tasks usefully, but also develops the student's listening skills. In addition, the correct selection of tasks improves the listening process.

Keywords: *listening skill, communication, obstacle, listening task, effective methods, listeners, stage, materials*

Giriş

Hər bir xarici dilin tədrisi zamanı dil dörd bacarıq üzrə paralel şəkildə öyrədilir. Bunlar oxu, dinləmə, yazı və danışmaq bacarıqlarıdır. Hər bir bacarığın özünəməxsus əhəmiyyəti vardır. İnsan körpə yaşlarında əsas dinləmə və danışmaq bacarıqlarına yiyələnə bilir. Lakin oxu və yazı bacarıqları sonradan öyrənilir və mənimsənilir. Bu səbəbdən də hər bir müəllim istənilən xarici dilin tədrisində daha çox danışmaq və dinləmə bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi üçün zaman ayırmalıdır.

Ən effektiv ünsiyyət üçün dinləmə bacarığı çox vacib amildir. Dinləmə bacarığı kommunika-siyanın ilkin şərtidir. Danışmaq bacarığının formalaşması bilavasitə dinləmə bacarığından asılıdır. Burada deyilənləri tanımaq, məsələni və müxtəlif nitq hissələri arasındakı əlaqələri dərk etməkdən ibarətdir. Yalnız fonoloji vahidləri deyil, həm də danışmaq prosesi zamanı intonasiyanı, fasilələri və ritm nümunələri də bilmək vacib sayılır. Ünsiyyət zamanı dinləyici məlumatı əldə edir, onu şərh edir, şərh etdiyi məlumatı qiymətləndirir və cavab verməklə məşğul olur. Dinləmə bacarığı dil və dil öyrənməkdə bəlkə də ən çətin elementdir, çünki danışığın açarıdır. Bütün səviyyələrdə, təməl səviyyədə təkmilləşdirmə səviyyəsinə kimi, dinləmə ünsiyyət üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu səbəbdən də istədik dinləmə bacarığını səmərəli səviyyədə öyrənmək və öyrətmək üçün bir sıra metodları nəzərdən keçirək.

Tədqiqat

Dinləmə passiv proses hesab edilsə də, ən aktiv proseslərdən biridir. Çünki dinləyici prosesdə çox diqqətçil və ayıq olmalıdır. Koqnitiv prosesin ən əsas hissəsi kimi dinləmə bacarığı 4 hissədən ibarətdir.

1. Dinləyici eşidir.
2. Dinləyici məlumatı kodlaşdırır.
3. Dinləyici məlumatı qiymətləndirir.
4. Dinləyici cavab verir (Rizvi, 2005).

Hər bir uğur dinləmə bacarığından keçir. Belə ki, ünsiyyətin düzgün qurulması ilə münasibətlər düzgün qurulu və qarşılıqlı anlama da bir o qədər düzgün olur. Effektiv dinləmə ilə düzgün məlu-mat əldə edilir və bununla da danışanın üz ifadələrini, bədən dilini və maraq dairəsini anlamaq mümkün olur. Dinləmə bacarığının səmərəliliyi ilə dinləyici şərhlər verə bilir. Dinləmə bacarığının formalaşmağı çox çətin bir prosesdir. Bu prosesdə dinləmənin formalaşması üçün maneələr yarana bilir. Bu maneələri bilmək dinləyicinin artıq dinləmə prosesində düzgün anlamağına kömək olur. Ünsiyyətin pozulmasına bir sıra amillər təsir edir. Bunlar həm səs-küydən, həm kənar müdaxi-lələrdən də qaynaqlana bilər (Bradford, 2022).

Ümumilikdə, dil biliyinin əsasən dörd bacarıqları (oxumaq, yazma, dinləmə və danışma) dil biliyinin "açar"ları kimi tanınır.

Dinləmə bacarığı digər üç bacarıqdan fərqli olaraq, ən az tədqiq edilən, ən az başa düşülən və qiymətləndirilən olmuşdur. David Nunan onu "Zoluşka" kimi təsvir edirdi. Keçmişdə xarici dillər, əsasən, dinləmədən fərqli olaraq oxu və tərcümə vasitəsilə öyrədilirdi. XX əsrin ikinci yarısında in-sanlar dinləməni ən ilkin bacarıq kimi hesab etmişdir. Bütün bunlardan savayı, insanlar ilk növbədə dinləmə olmadan söhbətləşə bilməzlər (Wilson, 2006).

Dinləmə bacarığının əhəmiyyəti İkinci Dünya müharibəsi zamanı Amerika Ordusu İxtisaslaşmış Təlim proqramı təşkil etmişdir. Burada iştirakçılara ingilis dili öyrədilmişdir. Onlar müharibədə şücaət göstərsələr də, dinləmədə yaranan problemlər bu bacarığın üzərində çox qalması və kommunika-tiv metodla bu bacarığı öyrətməyə yönəlmişdir.

Kommunikativ Dil öyrətmə metodu 20-ci əsrin sonlarında daha geniş yayılmağa başladı. Bu metod dilin effektiv öyrədilməsini qrammatikaya deyil, dinləməyə sökəndiyini bildirirdi. İlk dil

açan körpə necə ki, eşidəram yadda saxlayır və ifadə edir, bu metodda da tələbə səhvlərlə hər hansı bir məsələ ilə bağlı fikir yürüdür. Tələbədə öz nitqinə və dinləmə bacarığına özgüvən formalaşır.

Kommunikativ metod dinləmə bacarığına öz töhfəsini də vermişdir. O özündə mətn və cavabların orijinallığını vurğulayır.

Hindistanın tanınmış dil tədqiqatçıları Sanjaya Kumar və Puşp Lata öz araşdırmasında bir sıra maneələrin olduğunu aşkar etmişdirlər. Bunlar:

1. Fiziki maneə
2. Psixoloji maneə
3. Linqvistik maneə
4. Mədəni maneə
5. Semantik maneə
6. Ətraf-mühit maneəsi
7. Marağın az olması
8. Ego
9. Ancaq özü ilə məşğul olma
10. Özgüvən əksikliyi
11. Qorxu
12. Qərəzli düşüncələr
13. Tanışlıq tələsi
14. Həyatında yaşadığı stress
15. Qavramanın müxtəlif səviyyəsi
16. Dil müxtəlifliyi və aksentlər (Sanjay & Pushp, 2015, p. 591).

Dinləmə bacarığının effektivliyini və onu təkmilləşdirmə yollarını bu maneələri aradan qaldıraraq əldə etmək mümkün olur. Əgər dinləyici özündə olan maneələri dərk edib, buna uyğun təkmilləşdirmə metodları seçərsə, nailiyyət əldə edə bilər.

İlk maneə, əsasən, fiziki cəhətdən çətinlik yaradan maneələrdir. Bunlara arada olan məsafə, həddindən artıq kənar səslər və ya səsə qarşısını alan fiziki maneələrdir. Fiziki maneələr bir çox hallarda ətraf-mühit maneələri ilə sıx bağlı olur. Dinləmə prosesinə prosesinin getdiyi yer və orada olan fiziki maneələr böyük rol oynayır. Prosesin getdiyi otaq çox soyuq və ya çox isti olduqda bu fikri yayındıra bilər, həmçinin oturma qaydası da böyük təsirlərdən biridir. Göz təması və bədən dili önəmli faktorlardan biri kimi sayılır. Lakin bəzən kənar səslər çox yüksək olduqda onlar belə dinləmənin səmərəliliyini aşağı sala bilər (Professional Communication Skills for Health Studies, 5.4 Barriers to Effective Listening).

Psixoloji maneə psixoloji səs-küydən yaranır. Psixoloji maneə əhvalımızdan yaranan zehni səs-küydür. İstər müsbət, istərsə də mənfi əhvali-ruhiyyədə olduğunuz zaman məlumatı qəbul etmək və emal etmək çətinləşir. Məsələn, düşüncənin hədsiz sevincli və kədərli olduqda insan fikrini bir dinləməyə cəmləşdirə bilmir.

Sanjay Kumardan fərqli olaraq, bir sıra mütəxəssislər düşünür ki, mədəni fərqlilik, özgüvənsizlik, həyatda yaşadığı stress və s. psixoloji maneələri yaradan bir sıra səbəblərdir. Mütəxəssislərə görə psixoloji maneəni yaradan səbəblər aşağıdakılardır:

- ✓ Emosional vəziyyət
- ✓ Stress və narahatlıq
- ✓ Özünə hörmətin aşağı olması
- ✓ Mədəni fərqlilik
- ✓ Keçmiş pis təcrübə
- ✓ Dünyaya baxış fərqi (Psychological Barriers in Communication).

Linqvistik maneələr müasir dünyamızda geniş yayılmış bir problem sayılır. Çünki ölkələr arasında əlaqələr genişləndikcə insanların bir-birilə ünsiyyəti labüd sayılır. Bunların isə həyata keçməsi üçün tərcüməçilərdən istifadə edirlər.

Linqvistik maneələr müxtəlif dillərdə danışan insanların bir-biri ilə ünsiyyət qurmağa çalışdıqları zaman yaranır. Bu maneələr məlumatları düzgün başa düşməyi və çatdırmağı çətinləşdirə bilər. Məsələn, əgər kimsə yalnız ingiliscə danışarsa, digəri isə yalnız ispan dilində danışarsa, söhbət

etməkdə çətinlik çəkə bilər. Eyni dildə danışmaq belə bəzən problemin həlli olmur, çünki insanlar fərqli aksentlər və ya dialektlər istifadə edirlər.

Qeyd etmək vacibdir ki, bu cür maneələr ünsiyyət aktında bir və ya hər iki iştirakçı tərəfindən qoyula bilər. Ünsiyyət quranların bacarıqlarından asılı olaraq qəsdən və ya bilmədən də ola bilər. Bu maneələr lazımi şəkildə tanınmadan effektiv ünsiyyət qurmaq çətin olur. Linqvistik maneələri aradan qaldırmaq isə o dili öyrənməklə başlayır.

Səmərəli dinləmə bacarığı əvvəlki bilikləri istifadə edərək inkişaf etdirilə bilər. Burada dilin koqnitiv konsepti öyrənilərək əldə edilir. Bunlara sxemlər, yazılar, yuxarıdan aşağı və aşağıdan yuxarı komponentlərdir.

Dinləmə prosesi ayırd etmək üçün iki əsas komponenti vardır: birincisi, aşağıdan-yuxarı və yuxarıdan-aşağı, ikincisi isə sxem nəzəriyyəsidir (Koichi Nihei, 2002, p. 5).

Aşağıdan-yuxarı prosesində daxil olan məlumatların istifadəsi və onun mənası daxildir. Bu baxımdan anlama prosesi əldə edilən məlumatı başa düşmə ilə başlayır. Burada anlama dekodlaşdırma hesab edilir. Dilçiliyin mərhələləri kimi səs, söz, sadə cümlə quruluşu və nəhayət, mürəkkəb cümlə.

Yuxarıdan-aşağı isə əvvəlki biliklərə söykənir. Bunlar həm yaşamış təcrübə və ya kontekstual biliklər ola bilər.

Dinləyib-anlama prosesində bu iki component sıx bağlıdır. Dinləyən şəxs ilk növbədə fonetik səsləri anlayır, daha sonra söz, cümlə və sintaktik quruluşa əsasən eşitdiyini anlayır. Həmçinin keçmiş təcrübələrindən irəli gələrək fikir yürüdə bilər. Qısaca, effektiv dinləmə bacarığı bu iki dinləmə strategiyasını bərabər yürütməklə həyata keçirilir.

Sxem nəzəriyyəsi mücərrəd anlayış hesab edilir. Sxemlər (və ya sxemlər) iyerarxik olaraq təsnif edilə bilən və bir-biri ilə mürəkkəb əlaqələrə birləşdirilə bilən anlayış vahidləridir. Məsələn, bir ev düşünün. Yəqin ki, uşağın hekayə kitabından dərhal bir əşyanın zehni görüntüsünü alırsınız: dörd pəncərə, ön qapı, şəhəratrafi mühit, baca. Bununla belə, obyektin adına bir qədər dəyişiklik etsəm, sxeminiz daha zərif versiyaya keçəcək. Bəs: Silah saxlanılan ev? Bir qapı, ola bilsin ki, ön pəncərələr yoxdur. Bəs malikanə? Çoxlu pəncərələr, yardım üçün yan giriş, bağı, çoxlu ağacları, bağban və s (East Tennessee State University, Center for Teaching Excellence, SchemaTheory).

Nümunələrdən də görüldüyü kimi, əvvəlki biliklər çox önəmli rol oynayır. Sxemlər yuxarıdan-aşağı komponenti ilə sıx bağlıdır. Bununla belə, biz nə qədər çox bilsək, sxemlə əlaqəli yeni məlumatları yadda saxlamaq bir o qədər asan olar, çünki ağılimızda əvvəlcədən mövcud olan daha çox məlumat var ki, biz onları əlaqələndirə bilərik və beləliklə, onu əlavə edə bilərik.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi dinləməyi öyrətmək üçün çox vacib fikirlərdən biri dinləmə əvvəlki biliklərə əsaslanmaqdır. Əvvəlki bilik ideyası dilin işlənməsinin idrak modelinin bir hissəsidir. Bu modelə əsasən insanlar dinlədikdə və ya oxuduqda biz həm yuxarıdan-aşağıya, həm də aşağıdan-yuxarı eşitdiyimiz məlumatları emal edirik.

Dil öyrənmənin koqnitiv baxışı istər oxu bacarığı, istərsə də dinləyib-anlama bacarığı olsun eynidir. Əlbəttə oxu bacarığı dinləmədən nisbətən asandır. Məsələn, oxu bacarığında tələbələr mətnin nə haqqında olduğunu yaxşı təsəvvür etmək üçün mətni tez bir zamanda gözdən keçirə bilər. Təcrübələrimizə əsaslanaraq deyə bilərik ki, dinləmək oxumaqdan bir qədər fərqlidir. Dinləmə prosesində dinləyicilər eşidəcəkləri mətni gözdən keçirə bilmirlər (Steven, 2006, p. 3).

Dinləmə hər zaman xüsusi məqsədlərlə olur. Məsələn, gündəlik xəbərləri dinləmək məlumat əldə etmək, hava xəbəri gündəlik geyim tərzini müəyyən edə bilmək və s. Məqsədin olması effektiv dinləməyə imkan yaradır.

Dərsdə dinləmə bacarığının effektivliyini həyata keçirmək üçün ilkin şərt onlara dinləmənin məqsədini deməkdir. Tələbə nəyə və nə üçün qulaq asdığını bildikdə proses zamanı daha aydın başa düşür. Pedaqoji təcrübə onu göstərib ki, dinləmə tapşırığından öncə tələbələrlə aparılan kiçik həcmli dialoqlar onların diqqətini daha da dinlədikləri mətnə yönəldir və onlarda fikir formalaşdırır. Bu isə dinləmədən öncə ediləcək tapşırıqlardan biridir.

Vanderqrift L. (1999) dinləmə ardıcılığının tələbələrin metakoqnitivliyini yaxşılaşdırdığını bildirir. Bu bacarıqlar xüsusən də dil öyrənmənin ilk iki ilində baş verir. Bu dinləmələr ardıcılıqları dinləmə öncəsi, dinləmə zamanı və dinləmə sonrası olmaqla üç mərhələyə bölünür. Hər üç mərhələdən hər birinin özünəməxsus məqsədləri vardır (Ekrem, 2016, p. 36).

Dinləmə bacarığı bacarıqlar içində ən mürəkkəb olanıdır. Bəzən dil öyrəndikdə onu təbii şəkildə həyata keçdiyini düşünürlər, lakin bu bacarıq çox əmək tələb edir. Onun inkişaf etdirilməsinə illər gərəkli olur.

Dinləmə bacarığının inkişaf etdirilməsi üçün iki əsas növü vardır və təməl səviyyə olaraq onlar yarımqruplara bölünür: Diskriminativ (Discriminative) Dinləmə və Əhatəli (Comprehensive) Dinləmə. Məqsədlərindən irəli gələrək bu iki dinləmə qrupları da özləri xüsusi dinləmə növü olaraq üç qrupa bölünür: məlumatverici dinləmə (öyrənmək üçün dinləmə), tənqidi dinləmə (qiymətləndirmə və təhlil üçün dinləmə), terapevtik və ya empatik dinləmə (duyğu və emosiyaları anlamaq üçün dinləmə) (Skills You Need).

Diskriminativ dinləmə ilk dəfə çox erkən yaşda, bəlkə də, doğuşdan əvvəl, ana bətnində inkişaf edir. Bu, dinləmənin ən əsas formasıdır və sözlərin və ya ifadələrin mənasını dərk etməyi deyil, sadəcə olaraq yaranan müxtəlif səsləri əhatə edir. Erkən uşaqlıqda, məsələn, valideynlərin səsləri arasında fərq qoyulur—atanın səsi ananın səsinə fərqlidir. Diskriminativ dinləmə uşaqlıq və yetkinlik dövründə inkişaf edir. Yaşlandıqca, inkişaf etdikcə və daha çox həyat təcrübəsi qazandıqca, müxtəlif səsləri ayırd etmək qabiliyyətimiz yaxşılaşır. Biz tək-cə müxtəlif səsləri tanıya bilmirik, həm də səslərin yaranma tərzindəki incə fərqləri tanımaq qabiliyyətini inkişaf etdiririk. Bu, bu səslərin nə demək olduğunu başa düşmək üçün əsasdır. Fərqlər arasında bir çox incəliklər, xarici dilləri tanımaq, regional vurğuları ayırd etmək və danışanın emosiya və hisslərinə dair ipuçları daxildir (Skills You Need).

Əhatəli dinləmə növü də diskriminativ dinləmə kimi digər dinləmə növlərinin yaradılması üçün vacibdir. İnsanlar qulaq asdıqları zaman yalnız sözləri deyil, həmçinin ifadə tərzindən, emosional səs tonundan və ya istifadə etdiyi dil üslubuna görə də verilən fikri müəyyən edilir. Məsələn, bir fikir ifadə tərzinə görə müxtəlif şəkildə ifadə edilə bilər.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz xüsusi dinləmə növləri məqsəddən asılı olaraq seçilir. Tədris prosesindən əsasən məlumatverici və tənqidi dinləmə növü istifadə olunur. Məlumatverici növün əsas məqsədi dinləyənlərə məlumat vermək, nələrisə öyrətməkdir. Tədris üçün seçilən tapşırıq növləri əsasən bu istiqamətdə aparılır. Dil səviyyəsinin yüksək olmasını nəzərə alaraq bir sıra hallarda tənqidi dinləmə növündən də istifadə olunur.

Dinləmə üçün seçilən tapşırıqlar dinləmənin mərhələlərinə uyğun olaraq tərtib edilir. Dinləmə öncəsi tapşırıqlar əsasən bəzi ipuçlarını verməyə kömək edir və sxemləri aktivləşdirir. Dinləmə öncəsi tapşırıqlar sxemləri aktivləşdirir və tələbələrə nəyi proqnozlaşdırmağa kömək edir. Sxemləri aktivləşdirmək tələbələrin əvvəlki biliklərini aktivləşdirmək deməkdir. Bu tapşırıq növlərinə beyin fırtınası, şəkillər, qısa filmlər, mətn və sözlər, situasiyalar, fikirlər və bir sıra faktları aid etmək olar. Bunlar içərisində ən geniş yayılan tapşırıq növü Beyin fırtınası fəaliyyətləri məqsədi daşıyır. Mövzu və ya situasiyalar əsasında ideyalar yaratmaq. Tələbələr qruplarda işləyir və eyni mövzu haqqında beyin fırtınası aparırlar (Ekrem, 2016, p. 37).

Beləliklə, dinləmə öncəsi müəllimin tapşırıqları:

- ✓ müəllim mövzunu tələbələrə verir;
- ✓ mövzu ilə tələbəni əlaqələndirir;
- ✓ mövzu barədə suallar verir;
- ✓ şəkil və ya kartlardan istifadə edir;
- ✓ açar sözləri verir;
- ✓ tələbələrin dinləmə tapşırığı ilə bağlı fərziyyələrini soruşmaq.

Dinləmə müddəti tapşırıqları birbaşa dinləmə mətnlərinə bağlıdır. Tələbələr tapşırığı ya dinləmə səslənərək və ya dinlədikdən sonra yerinə yetirir. Dinləmə müddəti müəllimin tapşırıqları:

- ✓ Müəllim tələbələr dinləmə materialını səsləndirir və tələbələr öz fərziyyələrinin düzgünlüyü yoxlayır;
- ✓ Dinləmə materialı ilə bağlı suallar verir;
- ✓ Tələbə dinləmə materialına yenidən qulaq asaraq lazımi məlumatları əldə edir və açar sözləri qeyd edir;
- ✓ Dinləmə materialı ilə bağlı tapşırıqları yerinə yetirir;
- ✓ Tələbə səsləri və intonasiyanı müəyyən edir və müəllimin köməyi ilə sözləri əlaqələndirir.

Dinləmədən sonrakı mərhələdə tələbələr sinif fəaliyyəti ilə onların real həyatlarını əlaqələndirmək üçün həm yuxarıdan-aşağıya, həm də aşağıdan yuxarıya strategiyaları tətbiq etməklə ətraflı işləyirlər (Ekrem, 2016, p. 39).

Dinləmədən sonrakı mərhələ birinci və ikinci mərhələ ilə birbaşa əlaqəlidir. Son mərhələdə müəllimin rolu sadəcə tələbəyə stimula vermək və onu müzakirələrdə iştiraka həvəsləndirməkdir, problemin həllini tapmağa kömək etməkdir.

Dinləmədən sonrakı mərhələdə müəllimin tapşırıqları:

- ✓ Müəllim cədvəl və diaqramları doldurmaqla tələbənin anlamasını yoxlayır;
- ✓ Dərsin mövzusu ilə bağlı söhbət aparır;
- ✓ Tələbələrin tapşırıqların cavablarını müqayisə edir;
- ✓ Müəllim öz rəyini verir və növbəti dərsin mövzusunun təqdim edir.

Dinləmə bacarığı nə üçün vacibdir:

- Dildə ünsiyyətə sərf etdiyimiz vaxtın böyük bir hissəsini tutur. Başqalarının danışmağına, mahnılara, xəbərlərə, mühazirələrə, YouTube-a və s. dinləməyə sərf etdiyiniz vaxtları düşünün. Texnologiyanın son nailiyyətləri dil tədrisində dinləmə bacarığının profilini yüksəltməyə xidmət etmişdir.

- Ümumiyyətlə, ikinci dilin mənimsənilməsi və xüsusilə nitq bacarığının inkişafı üçün çox əhəmiyyətlidir.

- Dili bir xətt üzrə getmədiyinə təşviq edir və öyrənmələri mətnin "tam" strategiya ilə hazırlanmasına həvəsləndirir. Dil müəllimləri olaraq biz dinləməyi tədrisimizə necə daxil edə biləcəyimizi düşünməliyik və tələbələrimizə həm sinif daxilində, həm də sinifdən xaricdə mühüm dinləmə imkanlarını təqdim etməliyik (Foreign Language Teaching Methods, Listening).

İngilis dilinin tədrisi zamanı müəllimlər əsasən dərs vəsaitlərində olan dinləmə materiallarını istifadə edirlər. Tələbələr səs yazılarına qulaq asır və dinlədikləri materiallarla bağlı tapşırıqları yerinə yetirirlər. Bu tapşırıqların əsasında müəllim dərs müddəti dinləmə bacarığını qiymətləndirə bilər.

Dinləmə hər zaman çətin bacarıqlardan biri hesab edilib. Müəllimlər bəzən nə qədər çox cəhdlər etsələr də, bir çox tələbədə gec nəticələr əldə etmək mümkün olur. Bunun səbəbi də dinləməyə fərdi qaydada yanaşmalı olduğundandır. Dinləmənin inkişafı üçün bir çox tələbəyə dinləmə üçün vaxt çox ayrılmalı və dinləmə üzrə əlavə kurslar təşkil edilməlidir.

Düzgün təşkil edilmiş dinləmə materialları tələbənin danışmaq bacarığının da inkişafına müsbət təsir göstərir. Buna görə də müəllimlər elə tapşırıq növləri seçirlər ki, həm dinləmə, həm də danışmaq bacarıqları təkmilləşdirir. Məsələn, müəllim şəkilləri təsvir edir, sonra tələbənin təkrar etməsini istəyir, müəllim suallar toplusu hazırlayaraq tələbələrə ünvanlayır və onlar anladıkları şəkildə cavab verirlər və s.

Dinləmə tapşırıqlarını vermədən öncə müəllimin bilməli olduğu əsas məqam yuxarıda qeyd etdiyimiz dinləmənin üç mərhələsində tapşırıqların bölgüsüdür. Hər üç mərhələnin özünü edilməli olan tapşırıqları vardır. Bunları izləmədikdə müsbət nəticə əldə etmək mümkün olmur. Bunları aşağıdakı kimi bölmək olar:

1. Dinləmədən öncəki bacarıqlar və fəaliyyətlər:

- tələbəyə gərəkli lüğətin verilməsi;
- materialı dinləmə səbəbi
- mövzu ilə bağlı fərziyyələrini demək;
- mövzuya aid sualların öncədən tələbəyə verilməsi;
- dinləyicinin dinləməzdən əvvəl bilməli olduğu şeylər

2. Dinləmə müddəti gərəkli olan bacarıqlar və fəaliyyətlər:

- diqqətlə dinləmək;
- əsas mövzunu anlamaq;
- qeydlər aparmaq;
- nəticə çıxara bilmək;
- dinlədikcə tapşırıqları yerinə yetirmək;

3. Dinləmədən sonrakı bacarıqlar və fəaliyyətlər:

- mövzunu ümumiləşdirmək;
- müzakirədə iştirak etmək;
- yaradıcı və ya tənqidi cavablar vermək;
- problemin həlli yolunu deyə bilmək;
- dinləmə mətninin yenidən qurulması.

Müəllimlərin dinləmə materialının səsləndirməsinin üstün və mənfi cəhətləri vardır. Bunlar planlaşdırılmış söhbət, yarı planlaşdırılmış söhbət və planlaşdırılmamış söhbət olmaqla üç yerə bölünür. Bunlara “Müəllim söhbəti” deyilir. Planlaşdırılmış söhbət zamanı müəllim öncədən materialı hazırlayır, dinləyicilərə ünvanlayır, başa düşülmədiyində onlar sual verib cavab ala bilirlər. Bu zaman tələbə motivasiya alır və fikri anlamış olur. Yarı planlaşdırılmış giriş hissəsinə bir sıra tapşırıqlar aiddir: fotoların təsviri, uşaqlıq anekdotları, söhbət şousu, bioqrafiya. Planlaşdırılmamış giriş isə müəllim və tələbə arasında dialoqların qurulmasıdır (Wilson, 2006, pp. 42-43).

Müəllim planlaşdırılmış, yarı planlaşdırılmış və planlaşdırılmamış söhbətləri olduğu kimi tələbənin də olmalıdır. Tələbələrin dinləmə bacarığını, eyni zamanda danışmaq bacarığını inkişaf etdirəcək çox mövzuları vardır. Bunlara məlumatlar boşluğunu Yapboz tapşırığı ilə etmək, müəllimin dediklərini geri məruzə etmək, prezentasiya qurmaq və müəllimin katibi olmaq aiddir (Wilson, 2006, p. 45).

Dinləmə tapşırıqlarının inkişafı üçün bir sıra tapşırıq növləri vardır: video izləmək, radio, mahnı, podkastlara qulaq asmaq, dərs vəsaitlərinin dinləmə materiallarını dinləyib boşluğu tamamlama və s.

Nəticə

Hər bir müəllim necə ki, oxu və yazı bacarıqlarında eyni ilə dinləmə bacarığı üzərində işlədikdə də 3 mərhələdən keçməlidir: dinləmədən öncəki, dinləmə müddəti və dinləmədən sonrakı tapşırıq növləri. Lakin, onu diqqətdə saxlamaq lazımdır ki, dinləmə digər növlərdən fərqli olaraq, tapşırığın yerinə yetirilməsinə ikinci şans verilmir. Buna görə də dinləmə real proses anında yerinə yetirilməlidir və buna görə də dinləyicinin üzərinə daha çox iş düşür. Oxu bacarığında verilən tapşırıqlarda dinləyici oxuyur və düşünməyə vaxt əldə edir və ya yazı prosesində cümlələrini dəyişərək tapşırığı tamamlaya bilir.

Dinləmə tapşırıqlarını yerinə yetirmədən öncə söhbətləşmə vacib amillərdən biridir. Bu zaman ətraf aləmlə, eyni zamanda verilən tapşırıq haqqında bilik əldə edilir, mütaliə edilir. Bununla da dinləyiciyə verilən dinləmə tapşırığı lazımi şəkildə yerinə yetirməsi məqsədilə uyğun şərait yaranır.

Ədəbiyyat

1. Bradford, R. (2022, August 16). *What Are Some Common Barriers to Effective Listening?* https://hrdqstore.com/blogs/hrdq-blog/common-barriers-effective-listening?srltid=AfmBOooaB49lwK7CAghhiDm7FxfdjFSfVrvFhiG5_Qfx5dQONsoMNtBP
2. *East Tennessee State University, Center for Teaching Excellence, SchemaTheory.*
  - a. https://www.etsu.edu/teaching/resources/more_resources/schema.php
3. Ekrem, S. (2016, April). *Teaching Language skills for prospective English teachers.* Assoc. Sözkese Matbaacılık Tic. Ltd.
4. *Foreign Language Teaching Methods, Listening.*
  - a. <https://coerll.utexas.edu/methods/modules/listening/01/>
5. Koichi Nihei. (2002, March). *How to teach Listening, Fukushima-Minami Senior High School, Fukushima Prefecture.*
6. *Professional Communication Skills for Health Studies, 5.4 Barriers to Effective Listening.* <https://openbooks.macewan.ca/professionalcommunication/chapter/5-4-barriers-to-effective-listening/>
7. *Psychological Barriers in Communication.* <https://barriersofcommunication.com/psychological-barriers-in-communication/>

8. Rizvi, M. A. (2005). *Effective Technical Communication*. Tata McGraw-Hill.
9. Sanjay, K., & Pushp, L. (2015). *Communication skills*. Oxford University Press.
10. Steven, B. (2006). *Teaching Listening*. Cambridge University Press.
11. *Skills You Need*. <https://www.skillsyouneed.com/ips/listening-types.html>
12. Wilson, J. J. (2006). *How to teach listening*. Pearson Education Limited.

Daxil oldu: 12.09.2024

Baxışa göndərildi: 21.10.2024

Təsdiq edildi: 16.11.2024

Çap olundu: 20.12.2024